

**„ERFAHRUNGSBERICHT“ A JEHO VYUŽITÍ PRO DĚJINY
VOJENSTVÍ A VOJENSKÉHO UMĚNÍ
(NA PŘÍKLADU OKUPACE ČESKÝCH ZEMÍ 1938 A 1939)**

**“ERFAHRUNGSBERICHT” AND ITS USE FOR MILITARY
HISTORY AND MILITARY ART (EXAMPLE OF OCCUPATION
OF CZECH LANDS
IN 1938 AND 1939)**

Aleš Binar

***Abstract:** Article deals with type of archival document, “Erfahrungsbericht” of Wehrmacht origin that resembles the concept of lessons learned. There are several documents of this type that were created for getting experience from occupation of Sudetenland in 1938 and Czech lands in 1939 and that were still not used by Czech historiography. The aim of this paper is to examine its use for military history and military art.*

Keywords: lessons learned, occupation of Sudetenland, occupation of Czech lands, military history, history of military art

1. Úvod

V letech 1938 a 1939 české země plně pocítily to, co István Bibó pojmenoval „bídou malých národů“ [1]. Československu se stala osudovou jeho geopolitická pozice nevelkého státu střední Evropy, nadto národnostně nejednotného. Z aktéra dějin období po skončení první světové války se tak o necelých dvacet let později stalo jejich nešťastným objektem, neboť okupací českého pohraničí v říjnu 1938 a vnitrozemí v březnu 1939 fakticky zanikla česká/československá státnost. Skutečnost, že ona dvojitá okupace proběhla v mírových letech, ale s ohledem na očekávaný válečný konflikt, s sebou přinesla jeden nezamýšlený důsledek. Jím byla míra pozornosti, jaká se oběma operacím dostala ze strany vojenských míst.

Typ dokumentu „Erfahrungsbericht“, který představuje shrnutí poznatků a zkušeností z bezprostředně předtím zakončené operace a který je v zásadě velmi blízký dnešnímu konceptu „lessons learned“, byl v meziválečném období německými ozbrojenými silami rozpracován do podoby normovaného textu a jako takový byl využíván fakticky po celou dobu války. V případě bojových jednotek býval doplněn o označení „Gefechts-“ (tedy o sdělení poznatků bojového rázu), v případě týlových pak o „Tätigkeits-“ (týkající se „činnosti“). Současnému konceptu „lessons learned“ se blíží i dobou zpracování. Ve všech doložitelných případech totiž časový odstup mezi sepsáním a událostí nepřesáhl dva a půl měsíce. Vzhledem k tomu, že byl zpracováván na několika velitelských úrovních, platí přirovnání, že čím nižší velitelský stupeň, tím byl časový odstup menší. Přitom již na divizní úrovni se jednalo řádově pouze o dny.

Doslovný překlad názvu dokumentu Erfahrungsbericht do češtiny by zněl „zpráva o zkušenostech“, resp. poznatkách. Vzhledem k absenci vžitého českého ekvivalentu se nicméně ponechává německý originál.

Okupace českých zemí a českého pohraničí byly provedeny mírovým vojskem. Beze zbytku tudíž zůstala zachována jeho mírová organizace, především tedy dodržení územního principu. Do obou operací byla zapojena dvě velitelství armád („Heeresgruppenkommando“), respektive dvě „skupiny armád“ („Heeresgruppe“) s číselným označením 3, se stanovištěm v Drážďanech, a 5, se stanovištěm ve Vídni. Prvnímu pak podléhaly velitelství IV., VII. a XIII. armádního sboru, druhému pak XVII., XVIII. a XIX. armádního sboru, které odpovídaly podle územního členění Německa jednotlivým branným obvodům („Wehrkreise“) [2, 3]. Termín „skupina armád“ je v tomto případě poněkud zavádějící, fakticky se jednalo o armády. Na nižším velitelském stupni se totiž nacházely armádní sbory, přičemž každý se skládal ze dvou až čtyř divizí.

Písemnosti z provenience německých ozbrojených sil jsou v současnosti, vyjma trofejních archivů, uloženy v německém Spolkovém archivu-vojenském oddělení (Bundesarchiv-Militärarchiv; dále jen BA-MA). Sem byla ve dnech 26. září až 14. října 2016 podniknuta badatelská cesta s cílem dopátrat se dokumentů, které se vztahují mj. k okupaci českých zemí. Během excerpcí fondů mírových skupin armád (Reichswehr-Heer 53; dále jen RH), příslušných armádních sborů (skupina fondů RH-24) a divizí (skupina fondů RH-26 a RH-27) bylo nalezeno šest dokumentů typu Erfahrungsbericht, které se vztahují k okupaci českého pohraničí v říjnu 1938, a dva, které se vztahují k okupaci českých zemí v březnu 1939. Podstatná je přitom skutečnost, že všechno jsou nově objevené dokumenty, které česká vojenská historiografie dosud nemohla využít. V prvním případě se jedná o zprávu XIII. armádního sboru, 1. lehké divize, dvou pěších pluků 17 a 24, dělostřeleckého pluku 16, zpravodajského praporu 4 a zásobovacích jednotek divizí [4-7]. V druhém případě pak o zprávu XIII. armádního sboru a 46. pěší divize [8,9].

2. Erfahrungsbericht

Dokument typu Erfahrungsbericht má jednotnou strukturu, mírou detailu i rozsahem se však podstatně odlišuje podle toho, na kterém velitelském stupni byl zpracován. Obojí tak určuje, jaké informace obsahuje a jak je lze využít.

Erfahrungsbericht se člení do čtyř hlavních částí. První shrnuje průběh příprav operace („Vorbereitung“) až do okamžiku jejího zahájení. Obsahuje tudíž informace stran organizace a způsobu předávání rozkazů, rozebírá, zda byly vydány s dostatečným časovým předstihem, respektive nevznikly-li kompetenční spory, dále informuje o tom, zda pro realizaci byl dostatek personálu i materiálového vybavení. Platí přitom poznatek, že na nižším velitelském stupni byla větší pozornost věnována právě otázce materiálového vybavení a personálu, zatímco vyšší řešil spíše organizační stránku příprav. Dostatečná pozornost byla věnována též přesunům vojsk do nástupních pozic.

Velký faktografický význam náleží popisu vlastního provedení operace („Durchführung“). Důraz byl přitom kladen na sdělení poznatku stran přesunu vojsk a na navržení opatření v případě vzniklých kolizí.

Další část zpráv se zabývala otázkou materiálového a technického zabezpečení („Versorgung“). O míře detailu svědčí i to, že tématům stravování, ošacení, dopravních prostředků, pohonných hmot a spojů a poště byla často věnována vždy samostatná kapitola. Pojem „Versorgung“ však měl v tehdejších pojetí širší význam, fakticky

zahrnoval veškeré týlové zázemí. Patřila sem zdravotní a veterinární služba, činnost vojenské policie a záležitost civilní správy i toho, co se dnes označuje zkratkou CIMIC („Presse und Propaganda“).

Poslední částí bylo závěrečné shrnutí, které obsahovalo vypsání hlavních poznatků z operace včetně navržených řešení („Abfindung“, „Zusammenfassung“ apod.). U excerpovaných dokumentů bylo přitom zjištěno, že na divizní a nižší úrovni měla závěrečná pasáž spíše formální charakter, na úrovni armádního sboru naopak představovala důslednou rekapitulaci poznatků.

3. Využitelnost informací dokumentu *Erfahrungsbericht*

Jaké konkrétní informace však přináší tyto dokumenty pro poznání okupace českých zemí? Míra objektivity je dána tím, že se podařilo dohledat *Erfahrungsbericht* pouze těch svazků, které se podílely na okupaci jižních a západních Čech a části středních Čech. V zásadě lze, dle struktury dokumentů, uvést následující.

Erfahrungsbericht se detailně rozepisuje o přípravě okupace, přitom umožňuje poznat, jaká byla síla vojska. Z nalezených dokumentů vyplývá, že přestože obě operace (v říjnu 1938 a březnu 1939) proběhly mírovými vojsky, jejich organizace plně odpovídala bojové situaci. Kupříkladu v březnu 1939 byly pěší divize na plných stavech, výjimky byly nepatrné (absence granátometných jednotek, záměna těžkých dělostřeleckých baterií za lehké apod.). Jestliže tedy po kvantitativní stránce byla okupační vojska v zásadě na plných tabulkových počtech, podle toho, že opakovaně byla zdůrazňována nevyhovující kvalifikace personálu a nedostatek nižších důstojníků, je evidentní, že početní stav svazků šel na úkor úrovně velení a výcviku. Ve zprávě XIII. armádního sboru se přitom píše, že: „výcvik na úrovni čety, roty anebo většího svazku se dosud nekonal.“. I při zohlednění kritičnosti hodnocení vrhá tato informace poněkud jiné světlo na německá okupační vojska. Lze přitom doložit, že nedostatečná úroveň velení se následně negativně projevila během vlastního přesunu. Obzvláště je to zřejmé v případě rychlých jednotek („schnelle Truppen“), tedy 2. lehké a 4. tankové divize. U nich je nutno ještě zdůraznit, že byly zřízeny teprve v říjnu 1938, v době březnové okupace měly za sebou pouhou půlroční existenci. Okupace českých zemí tak v jejich případě fakticky představovala jedinou podobnou zkušenost před zahájením polského tažení o půl roku později.

Jednotlivé zprávy se mimoto shodují, že ze strany německého nejvyššího velení pozemního vojska byly některé rozkazy vydány s chybami (termínování úkolů). V několika případech dokonce nebyl respektován řetězec velení. Kupříkladu 4. tanková divize, která náležela do svazku XIII. armádního sboru, byla úkolována sousedním sborem. Obzvláště tristní však byla záležitost předávání rozkazů během okupace v březnu 1939. I při vědomí několikadenního trvání sněhových bouří nelze ztrátu kontaktu mezi velitelskými stupni obhájit. Ty svazky, které navíc překračovaly pohraniční pohoří, byly v situaci, kdy nemohly využít žádný ze způsobu komunikace: spojky pro značnou geografickou vzdálenost, rádio pro horský terén a letectvo pro nevhodné počasí.

Jedním z hlavních přínosů dokumentu typu *Erfahrungsbericht* je i zjištění, které konkrétní svazky byly zapojeny do okupace českých zemí. Zatímco informace o armádních sborech a částečně i divizích byly již několikrát publikovány [10], přinesly excerpované dokumenty celkové upřesnění. Poznání je bohužel limitováno omezením těchto informací do svazku XIII. armádního sboru (dokumenty Spolkového archivu-vojenského oddělení, které se týkají okupace českého pohraničí a českých zemí, ale

nemají charakter dokumentu *Erfahrungsbericht*, se záměrně nezohledňují). V zásadě by bylo možno uvést, že zatímco v říjnu 1938 se na okupaci podílela, 2. motorizovaná, 10. a 24. pěší, respektive dodatečně též 1. lehká divize, a v březnu 1939 pak 2. lehká, 4. tanková a 10. a 46. pěší divize, skutečnost je poněkud komplikovanější. Do sestavy divizí byly totiž včleňovány i další jednotky (na úrovni pluku a praporu); klasický příklad představuje 10. pěší divize, která obsazovala rozsáhlé území jižních Čech. Toto poznání je klíčové pro posouzení sil okupačních vojsk. Konkrétní zpřesnění je sice předmětem dalšího bádání, na tomto místě je však již nyní možno uvést, že celková početní síla německých vojsk bude nutně větší než dosavadní odhady.

Tím, že *Erfahrungsbericht* přináší i popis okupace v čase, lze zjistit i její skutečné časové trvání. Zatímco obsazování českého pohraničí byla dle mnichovské dohody rozdělena do časového období od 1. do 10. října 1938, březnovou okupaci žádný mezinárodněprávní dokument nevymezoval. O to cennější je poznání jejího skutečného časového záběru. V případě XIII. armádního sboru probíhala od 15. do 17. března 1939, kdy všechny svazky dosáhly svých stanovených cílů. Ke dni 18. března, tedy čtvrtý den operace, pak již docházelo jen k překládání některých velitelských stanovišť přímo na území českých zemí.

Zprávy dále dokládají, jak velké potíže působila skutečnost, když jedno sídlo obsazovaly dva svazky, jak to lze doložit v případě Plzně. Město bylo totiž okupováno současně 2. lehkou a 46. pěší divizí, přičemž obě sdílely i pochodové trasy. Podle poznatků 46. pěší divize nedokázala 2. lehká divize splnit stanovené úkoly, jejichž plnění přešlo na pěchotu. Další přesun obou svazků byl veden očekáváním, že 2. lehká divize – tj. ekvivalent slabší tankové divize – bude principiálně rychlejší. Proto zahájila postup jako první. Paradoxně však rychlejší tempo vykazovala pěchota, což znamenalo, že na trase mezi Plzní a prostorem Benešova docházelo často k dopravním zácpám a míšení jednotek. Jestliže se komplikace objevily v situaci, kdy jedno sídlo okupovaly dvě divize téhož armádního sboru, lze jenom hádat, jak musela probíhat okupace těch měst, kde byla organizace velení složitější, jako tomu bylo v případě Prahy.

Zatímco před říjnovou okupací Sudet se české jednotky stáhly z pohraničí, v březnu 1939 nebylo z logiky věci nic podobného možné a německá vojska musela provádět zajišťování českých posádek. V tomto směru je nutno poukázat na faktické selhání německých zpravodajských služeb, které v řadě případů nebyly schopny podat aktuální a přesné informace o dislokaci českých jednotek.

Poznání, v jaké síle a druhu vojska a podle jakého časového plánu okupace probíhala, umožňuje zpětně rekonstruovat taktické záměry německého velení. To platí přednostně pro březnovou okupaci roku 1939. Hrozba širšího válečného konfliktu totiž nutila německé velení provést operaci co nejrychleji. Písemnosti XIII. armádního sboru dokládají záměr soustředit hlavní údernou sílu na obou jeho křídlech. A tak zatímco na pravém křídle se nacházela 4. tanková, na levém pak 2. lehká divize. Jejich postup byl stanoven tak, aby se v co nejkratším čase dostaly do hloubky nepřátelského území. Tanková divize měla za úkol proniknout od rakousko-moravských hranic do prostoru dnešního Havlíčkova Brodu, lehká pak od předmostí Plzně do prostoru Benešova. Na tomto základě je možno rekonstruovat záměr provést klešťový obchvat s cílem odříznout rozsáhlý prostor západních a jižních Čech, přičemž vlastní kontrola území byla svěřena infanterii, 10. a 46. pěší divizi.

Uvedený náhled do struktury dokumentu i přehled využitelných informací dosvědčuje, že jeho hodnota se bude lišit s ohledem na příslušné vědní obory. Pro historiografii českých vojenských dějin má klíčovou hodnotu především ta část, které pojednává

o vlastním provedení operace, tj. podrobný popis průběhu okupace.

Společným polem historiografie a dějin vojenského umění jsou pasáže, které se týkají operační stránky průběhu okupace. Obsahují totiž ocenění německých vojsk po stránce jejich vojenské hodnoty. Zcela zásadní význam má tak tvrzení, obsažené ve zprávě XIII. armádního sboru a vztahující se k událostem v březnu 1939, totiž, že kvalita německého vojska odpovídala provedení politického „blafu“, nikoliv již plnohodnotné bojové operaci. Z důvodu zcela výjimečného, v odborné literatuře dosud nikde podobně prezentovaného hodnocení, se zmíněná pasáž uvádí beze zbytku:

*„Pro účely vojenského blufu splnily nasazené svazky svůj úkol. Bylo jich možno použít proti armádě, která neměla vůli bojovat a nebyla na boj připravena. Nelze však zatajit, že nasazené divize mohly postupovat pouze za značných obtíží a nebylo je možno zasadit do skutečného boje [8].“**

Další, v kontextu historiografie překvapivé hodnocení, se týká československého opevnění. Ze stejného důvodu se příslušná pasáž opět uvádí in extenso:

„Vzhledem k tomu, že německá pěchota je dostatečně vybavena dělostřelectvem a že během uplynulého léta byl prováděn výcvik v boji proti pevnostem, byl by se průnik českým opevněním bez pochyb podařil v jediném dni. Postřelovací zkoušky dělostřelectva protitankovými a protibetonovými granáty, stejně jako protitankovými kanóny, prokázaly vynikající účinnost vůči českým pevnostem, jejichž stavba nebyla vždy provedena tím nejlepším materiálem [4].“†

Nad rámec vojenských dějin a dějin vojenského umění se ještě upozorňuje na poslední aspekt významu dokumentu typu *Erfahrungsbericht*. Vzhledem ke značné pozornosti otázce zásobování, respektive týlových služeb obecně, lze jej využít i pro dějiny logistiky. V tomto směru je signifikantní především ta pasáž, která se zabývá doplňováním paliva tankových jednotek (4. tanková divize), typu vojska s obzvláště vysokými nároky na pohonné hmoty. Řešení, které bylo předloženo v rámci dokumentu XIII. armádního sboru – vyskládat zásoby paliva podél trasy přesunu – není na tomto místě možno hodnotit, jistě by ale nebylo nemístné pokusit se dát je do širších souvislostí vývoje zásobování tankového, respektive mechanizovaného vojska.

4. Závěr

V oblasti vojenské historie má „*Erfahrungsbericht*“ pro české dějiny v letech 1938 a 1939 význam faktografický i interpretační. V prvním aspektu poskytuje informace o průběhu okupace českého pohraničí/českých zemí, a to s mírou detailu pro velitelskou úroveň armády, sboru, divize a pluku a v některých případech i praporu, v aspektu druhém – poznáním skutečné bojové hodnoty okupačních vojsk – reviduje odpovědi na otázku, zda rozsah a připravenost československé obrany odpovídaly míře vojenské hrozby.

V případě dějin vojenského umění přináší excerpované dokumenty bližší vhled do oblasti operačního a taktického umění německých ozbrojených sil v období, které

* V originále: „Die Einsatzbereitschaft hat für die Zwecke des militärischen Bluffs ihre Aufgabe erfüllt. Sie kann gegenüber einer nicht kampfwilligen und kampfbereiten Armee jederzeit angewandt werden. Nichts darf aber darüber hinwegtäuschen, daß die einsatzbereiten Divisionen nur unter vielen Schwierigkeiten marschieren konnten und zu einem ernstem Kampf nicht befähigt waren.“

† V originále: „Bei der starken Ausstattung des deutschen Heeres mit Artillerie und bei der im Laufe des vergangenen Sommers überall durchgeführten Ausbildung im Kampf gegen Befestigungen, wäre zweifellos in einem Tage der Durchbruch durch die tschechische Befestigungsanlage gelungen. Probeschüssen der Artillerie mit Panzer- und Betongranaten, sowie mit Paks ergaben ausgezeichnete Wirkung an den tschechischen Befestigungen, deren Bau nicht überall mit bestem Material ausgeführt zu sein scheint.“

těsně předcházelo vypuknutí druhé světové války. Dokumenty totiž dokládají, že principy tzv. „Blitzkrieg“ byly německým velením odzkoušeny již během okupace Československa.

Vzhledem k pozornosti, jaké se v „Erfahrungsberichtu“ dostalo záležitosti přesunu a zásobování a především způsobu velení, lze tento typ pramenu po adekvátním edičním zpřístupnění metodicky využít též pro dějiny logistiky.

Zdroje

- [1] BIBÓ, István. Bída malých národů východní Evropy. Brno: Doplněk, 1997.
- [2] MUELLER-HILLEBRAND, Burkhard. Das Heer 1933-1945. Band I. Das Heer bis zum Kriegsbeginn. Darmstadt: E. S. Mittler und Sohn, 1954.
- [3] TESSIN, Georg. Deutsche Verbände und Truppen 1918-1939. Osnabrück: Biblio Verlag, 1974.
- [4] BA-MA, RH 24-13/243 – Erfahrungsbericht „Einsatz Sudetendeutschland“ (15. 11. 1938).
- [5] BA-MA, RH 53-13/84 – „Einsatz Sudetenland“ Sept./Okt. 1938. (Erfahrungsbericht der 1. leichten Division, 1938).
- [6] BA-MA, RH 53-13/85 – „Einsatz Sudetenland“ Sept./Okt. 1938 (Einsatz und Erfahrungsbericht der Divisionen).
- [7] BA-MA, RH 53-10/86 – „Einsatz Sudetenland“ Sept./Okt. 1938 (Einsatz und Erfahrungsbericht der Versorgungseinheiten 1938).
- [8] BA-MA, RH 24-13/241 – Erfahrungsbericht „Einsatz Tschechoslowakei“, März/April 1939.
- [9] BA-MA, RH 53-7/764 – Vorläufiger Erfahrungsbericht der 46. Division.
- [10] KOKOŠKA, Stanislav: Okupace českých zemí v březnu 1939. Historie a vojenství 46, 1997, č. 6, s. 134-150.